

Folkhögskolornas betydelse för arbetarrörelsen och demokratin

JOHANNA SENNEBY

FOLKHÖGSKOLORNAS BETYDELSE
FÖR ARBETARRÖRELSEN OCH DEMOKRATIN

© Arena Idé 2019

Författare: Johanna Senneby

Rapporten kan laddas ner från www.arenaide.se/rapporter

Omslag: Pixabay

JOHANNA SENNEBY
är journalist.

Innehåll

Inledning	6
Del 1	10
<i>Sabahudin Varenikic</i>	10
Den antifackliga industriarbetaren som blev folkbildare	
<i>Eva Guovelin</i>	15
Från golvet på Cloetta till Livs första kvinnliga fackförbundsordförande	
Del 2	18
<i>Mirja Räihä</i>	18
På kortkurserna formas framtiden	
<i>Monica Calderon och Eva Stensson</i>	25
Makten finns i den kollektiva kraften	
<i>Christine Christensen</i>	27
”Folkbildningen ger oss makt att förändra våra arbetsplatser”	
Del 3	30
<i>Joakim Hjelm</i>	30
”Arbetarrörelsen ska inte fostra människor till fina värderingar. Vi ska ge deltagarna verktyg att befria sig själva”	
<i>Anna Palmér</i>	33
Avgörande koppling mellan skola och huvudman i skottgluggen	
<i>Kenneth Andersson</i>	35
”Välutbildade medlemmar har byggt hela arbetarrörelsen”	
Del 4	38
<i>Krister Ramström</i>	38
Här slår SD:s politik mot arbetarrörelsens folkhögskolor	

<i>Claes Thim</i>	41
Skyddsombudet som avslöjade skandalbygget	
Mall of Scandinavia	
<i>Veronica Palm</i>	45
Rik idéflora inom arbetarrörelsen	
är avgörande för framtiden	
Referenser	50
<i>Rapporter</i>	50
<i>Artiklar</i>	50
<i>Litteratur</i>	51
<i>Övriga källor</i>	51

Inledning

”Hade jag inte tagit den här chansen hade jag varit som min pappa och omgiven av sådana som han.” Sabahudin Varenikic blir allvarsam när han tecknar en bild av hur hans liv skulle sett ut om han inte bestämt sig för att gå ur facket den där dagen för tretton år sedan. Det var nämligen på det viset han hamnade på sin första fackliga utbildning. Men det slutade inte riktigt som han tänkt sig. I stället blev det början på hans väg från hårt slitande, lågavlönad, antifacklig industriarbetare som skämdes för sin svenska – till facklig klubbordförande, kommunpolitiker, folkbildare och förälder som kräver halva föräldraledigheten.

Sabahudin Varenikics berättelse belyser kärnan i denna skrift – betydelsen av arbetarrörelsens folkhögskolors folkbildning. Ett tiotal personer har delat med sig av sina historier och beskriver från olika perspektiv hur deras samhällssyn, drivkraft och mening formats av arbetarrörelsens folkbildning. Men också dess påverkan och potential i större perspektiv – på arbetsplatsen, inom fackföreningsrörelsen, i politiken. Intervjuerna tar avstamp i frågan: vad skulle det innebära för arbetarrörelsen, och individer inom den, om folkhögskolornas möjligheter att bedriva folkbildning begränsades? Den frågan ger olika versioner av svaret: Vi skulle inte ha ”allt det här”.

Vad är då ”allt det här”? Utöver uppdraget att ge gymnasiekompetens till människor som det ordinarie skolsystemet misslyckas med att fånga upp, spelar arbetarrörelsens folkhögskolor en helt avgörande roll för att stärka civilsamhället, utveckla demokratin och vitalisera politiken genom att utbilda människor inom rörelsen. Skolorna bör därmed även betraktas som ett oumbärligt nav för att samla kraft mot högernationalistiska strömningar. I den kampen spelar de som deltar i skolornas facklig-politiska bildning även en viktig roll som bärare av värderingar i arbetslivet, såväl genom att hävda alla människors lika värde och rätt, som genom att driva förbättring av arbetsvillkor och arbetsmiljö.

Denna typ av bildning sker främst på skolornas kortkurser. Arbetarrörelsens folkhögskolors kortkurser samlade 25 000 deltagare under 2018, 71 procent av alla deltagare. Av de 249 miljoner kronor som de 17 arbetarrörelseägda skolorna fick i statsbidrag samma år lades drygt 20 miljoner kronor på denna kurstyp. Det är inom

ramen för kortkurserna som mycket av utbildningen av personer inom arbetarrörelsen sker. Där lär sig förtroendevalda hur de ska utföra sitt uppdrag på arbetsplatsen och om kopplingen mellan fack och politik. Deltagarna får en djupare förståelse för samhälle och demokrati och det är på kortkurserna som de får möta politiker och förbundsledning, skapa nätverk, diskutera samt lära sig att, och hur, de kan påverka. De korta kurserna har också stor betydelse för facklig organisering och rekrytering av medlemmar och förtroendevalda.

Vidare är det där som personer inom arbetarrörelsen kan ta sig vidare till längre utbildningar och få djupare kunskap om politik, samhälle, ekonomi och fackföreningsrörelsen. Det är till stor del denna folkbildning som ger arbetare möjlighet att bli riksdagsledamot eller fackförbundsordförande eller kraft att avslöja arbetsgivares undermåliga arbetsmiljöarbete i Uppdrag granskning. Minst lika viktiga är kortkurserna för att ge arbetare makt och kunskap att förändra sina arbetsplatser och i förlängningen förbättra villkoren i arbetaryrken och höja deras status. Det är också i denna rörelseanknutna folkbildning som det stora värdet för skolornas huvudmän ligger.

Folkhögskolornas möjlighet att ge människor inom arbetarrörelsen ”allt det här” har emellertid försämrats med åren. De ojämlika ekonomiska förutsättningarna mellan offentligägda och rörelsedrivna skolor tvingar de sistnämnda att lägga tid och energi på verksamhet utan koppling till folkbildning. Nyttillkomna förändringar i styrningen av skolorna har slagit mot arbetarrörelsens folkhögskolors viktiga koppling till sina huvudmän. Och ytterligare signaler om stramare detaljstyrning av skolorna ses som oroväckande tecken på i vilken riktning staten tycker att folkhögskolorna ska bedriva sin verksamhet. En begränsning av skolornas frihet skulle innebära ett dråpslag mot deras identitet och om inte omöjliggöra, så åtminstone kraftigt försvåra, för skolorna att bedriva den folkbildning som skapar stora delar av deras värde, framhåller arbetarrörelsens folkhögskolors företrädare.

Det riskerar i sin tur att realisera det hot som Sverigedemokraterna i dag är vid horisonten. I samband med partiets ökade väljarstöd har folkhögskolan blivit en sakpolitisk fråga. I riksdagen

finns inte stöd för en politik som vill slopa stödet till ”...uppenbart samhällssplittrande, mångkulturalistiska verksamheter samt verksamheter präglade av politisk extremism eller ensidig politisk påverkan...”^[1], som Sverigedemokraterna formulerar det i en riksdagsmotion. Men i kommuner där man har inflytande över budgeten har partiet varit mer framgångsrikt. Exempel från Sölvesborg och Trelleborg ger en tydlig bild av i vilken riktning folkhögskolan kan komma att styras om Sverigedemokraterna får vara med och bestämma.

Mot bakgrund av den begränsning av arbetarrörelsens folkbildning som dessa hot riskerar att medföra, ger ett tiotal personer inom rörelsen sina berättelser. Vi möter, bland andra, den femtioåriga barnskötaren Christine Christensen som precis gått sin första fackliga kurs. Hon tar nu varje tillfälle att protestera mot nedskärningarna i Sigtuna kommun. Vi träffar den fackliga hjälten Claes Thim, som berättar om vilken betydelse folkhögskolorna har för att arbetare ska kunna ta igen sin studieskuld. Och Livsmedelsarbetareförbundets ordförande Eva Guovelin ger oss berättelsen om hur fack och folkhögskolor gav personer inom arbetarrörelsen makt när digitaliseringen tog fart.

Denna skrift ges ut av Arena Idé och Föreningen arbetarrörelsens folkhögskolor, som är en resurs för folkbildning, utveckling och förändring i arbetarrörelsen och drivs av de 17 folkhögskolor som har anknytning till arbetarrörelsen.

Arbetarrörelsens folkhögskolor är geografiskt spridda i landet och täcker samtliga LO-distrikt. De är självständiga föreningar eller stiftelser där arbetarrörelsens organisationer är medlemmar. Folkhögskolorna tror på en idé- och folkrörelsebaserad folkbildning och har olika innehåll och inriktning, som varierar över tid. Samtliga folkhögskolor har långa folkhögskolekurser för de som ej är klara med grund- och gymnasieskola eller vill specialisera sig inom något område. Flertalet skolor har kortkursverksamhet eller längre kurser som arbetats fram tillsammans med arbetarrörelsens organisationer. I dessa är kopplingen mellan skola och arbetarrörelsen tydlig.

1 Folkhögskolan, “SD vill ta bort två av tre platser i allmän kurs”, (2019-02-19), <https://tidningenfolkhogskolan.se/sd-vill-ta-bort-en-miljard-fran-folkbildningen/>, läst 2019-04-19

Anknytningen till arbetarrörelsen är även framträdande i engagemanget för att ge vuxna möjlighet att ta igen förlorad gymnasietid, i arbetsmarknadsuppdrag för de som står långt ifrån arbetsmarknaden samt i skolornas föredrags- och seminarieverksamhet.

Malmfältens folkhögskola
Sunderby folkhögskola
Framnäs folkhögskola
Medlefors folkhögskola
Brunnsviks folkhögskola
Bergslagens folkhögskola
Västerås folkhögskola
Runö folkhögskola
Väddö folkhögskola
Långholmens folkhögskola
Södertörns folkhögskola
Marieborgs folkhögskola
Ädelfors folkhögskola
Arbetarrörelsens folkhögskola i Göteborg
Arbetarrörelsens folkhögskola i Viskadalen
Albins folkhögskola
Malmö folkhögskola

DEL 1

Sabahudin Varenikic

*Den antifackliga industriarbetaren
som blev folkbildare*

Sabahudin Varenikic är i full färd med att visa en kollega Lärarförbundets medlemsportal på datorn. Två stora skrivbord står mitt emot varandra. En bokhylla, två fåtöljer av Ikeas standardmodell och ett litet bord får också plats i rummet. Här har han suttit sedan han började jobba på Albins folkhögskola i Landskrona för drygt tre år sedan.

Han lutar sig tillbaka i en av de ljusgröna fåtöljerna och börjar berätta om sin uppväxt i Jajce i Bosnien. Sabahudin Varenikic minns hur hans pappa arbetade i månader utan att få lön, hur hans bror avlönades med värdekuponger för att handla kött på samma slakteri som han arbetade på och hur poänglöst det framstod. När Sabahudin var klar med sina fyra år i gymnasiet vägrade han att gå i deras fotspår.

– Jag var inte lat men jag ville ha betalt för det jobb jag utförde, säger han med antydan till fniss över det ironiska i ett sådant uttalande i rösten.

Sabahudin blickade mot Tyskland. Planen var att jobba tre månader svart och sedan leva gott i sex månader på pengarna han tjänat. Planen misslyckades totalt, men den förde honom till Sverige, då för 15 år sedan. Han hamnade i Olofström i nordvästra Blekinge.

– Jag drömde om att jobba på Volvo. För mig kändes det jättestort att kunna peka på en bil på gatan och säga: den där har jag byggt! Jag sökte jobb på varenda fabrik och tillslut fick jag jobb på Stans och Press i Olofström. De tillverkade delar till Volvos tunga fordon, och jag skulle få jobba som kantpressare. Chefen frågade om jag kunde börja redan nästa dag och jag sa: ja! Jag kände att här vill jag stanna tills jag går i pension.

Sabahudin tyckte det var jobbigt med språket. Han läste svenska för invandrare, SFI, men skämdes för att hans svenska inte var tillräckligt bra. I Bosnien hade han aldrig känt sig som en dumskalle

och han beskriver det som att stoltheten hindrade honom från att prata. Han ville inte läsa svenska, prata svenska. Inte ens lyssna på svenska.

– Att få hem brev på svenska var som att skära ut hjärtat varje gång. Jag var ju ingen dumskalle.

På Stans och Press fick han 17 045 kronor i månaden. Det var den lägsta lönen på hela avdelningen men han var jättestolt. Han skulle lära sig allt som gick att lära sig, jobba hårt och länge och visa sig från sin bästa sida. En tillsvidareanställning och högre lön var målet.

– Jag jobbade så mycket! Jag producerade dubbelt så mycket som mina kollegor. Jag tog kortare raster, jobbade över, var inte sjuk en enda dag och ställde upp varenda gång jag behövdes. Jag ville visa vad jag gick för och få belöning för mina ansträngningar. Det var 3 000 kronors löneskillnad mellan mig och den som tjänade näst minst, berättar Sabahudin.

Så kom dagen för hans första löneökning. 300 kronor mer i månaden, stod det på lappen. Det var den lägsta löneökningen enligt avtalet. Alla andra på arbetsplatsen fick mer. ”Det där får du ta med klubbordföranden”, sa arbetsgivaren. ”Det är rätt enligt avtal”, sa klubbordföranden. Sedan var det inget mer med det.

På inrådan av en vän hade Sabahudin tidigare gått med i facket. Men allt han nu såg var att facket var skit, det var bara gamla gubbar som drack sprit och grillade lamm. Precis som hemma i Bosnien.

– Jag ville bara gå ur. Men jag ville fortfarande inte prata svenska, ringa någon eller få några brev. Facket skulle bara lura på mig massa försäkringar och tidningar och allt vad det är, tänkte jag.

Det var när en kollega på jobbet, som rekryterade medlemmar till den första fackliga utbildningen, sa till honom ”Sabahudin, du har ju alltid en massa jobbiga frågor, ska inte du gå den här utbildningen?”, som han såg sin chans.

– Dit ska jag gå. Där kan jag träffa någon mäktig gubbe som kan stryka mig ur facket!

Men i stället möttes han av två glada handledare som pratade om lagar och rättigheter. Hela första dagen räckte han upp handen och sa ”Det funkar inte, det är skit!”, så fort handledarna försökte förklara hur en arbetsplats ska fungera. Han fortsatte under andra dagen.

– Ganska snart ställde sig en av handledarna framför mig.

Han lutade sig mot mitt bord med uppkavlade armar, tittade mig i ögonen och sa "Som jag förstår det är det problem på ditt jobb?" "Ja, det är det!", svarade jag. Jag kokade av ilska. "Och vad gör du åt det?", frågade handledaren då.

Sabahudin såg sig själv utifrån: hemma i sängen klagande, vid matbordet klagande. I bilen till jobbet, i duschen, vid maskinen på fabriken. Klagande.

– Jag gjorde ju ingenting. Jag ville inte tappa ansiktet, men kände också att jag inte gjort något fel. Jag sa "Vi har fackklubb och förtroendevalda, det är andra som sköter det. Vi är 80 anställda och allt på plats men det funkar ändå inte."

"Då har ni fel människor på rätt plats", svarade handledaren. En månad senare valdes Sabahudin Varenikic till klubbordförande på Stans och Press. Hela styrelsen avgick. Med tiden tog det fackliga arbetet mer och mer av hans arbetstid.

Sedan den där första kursen har han gått runt 60 fackliga utbildningar och haft uppdrag på alla nivåer inom IF Metall. Han fick en plats i IF Metalls valberedning och alla gratulerade honom stort men han förstod inte riktigt varför. På en utbildning för valberedningen föll bitarna på plats.

– "Förra valberedningen gjorde ett väldigt bra jobb, den bestämde vem som ska vara statsminister i Sverige. Vi får se om ni gör ett lika bra jobb", öppnade utbildningsledarna upp med att säga. Då förstod jag att, ja herregud, det är 100 procent sant.

Det var dock inte förrän senare han fick upp ögonen för det facklig-politiska arbetet, på IF Metall-kursen Agitator.

– Jag lärde mig att prata politik utan att prata politik och förstod exempelvis hur mycket kollektivavtal och arbetsrätten har med varandra att göra. Har du en dålig lag i botten får du ett dåligt avtal, har du en bra lag får du ett bättre kollektivavtal. Där fick jag ihop det och då blev det solklart att jag skulle engagera mig politiskt.

Sabahudin Varenikic gick med i Socialdemokraterna och satt i arbetarekommunens styrelse och i valet 2014 kom han in i kommunfullmäktige i Olofström och blev ordinarie ledamot i utbildningsnämnden. Nu jobbar han som folkbildare på Albins folkhögskolas fackliga utbildningar och frågan om det facklig-politiska samarbetet kommer upp på alla grundutbildningar. Han känner

igen sig själv i många av kursdeltagarna, de är frustrerade och arga.

– Jag berättar alltid min egen historia. För att skapa förändring behöver vi inte bara förtroendevalda, utan förtroendevalda som är kunniga, engagerade och kan sätta saker i sitt sammanhang på arbetsplatsen, säger Sabahudin.

Han tar ett exempel från sitt eget fackliga arbete. Det första han gjorde som klubbordförande på Stans och Press var att se till att ha styrelsemedlemmar på varje avdelning så att de kunde prata med personalen, på lunchrasten till exempel, för att sprida det fackliga arbetet. Då växte engagemanget och många ville gå en utbildning.

– Skälen var allt från ”jag vill lära mig” till att ”det finns god mat”. Jag brydde mig inte om bevekelsegrunderna, för när de väl är på utbildningen flyttas de. Alla flyttas inte lika mycket, men alla flyttas lite.

Några år senare hade fackklubben övernomineringar till alla fackliga poster, vilket aldrig hade hänt tidigare. Och med tiden förbättrades det fackliga arbetet väsentligt. Men det var knappast bara Sabahudins Varenikics arbetsplats som förändrades av den drös fackliga och politiska utbildningar som han gått.

– När jag kom hit hade jag mina värderingar från det samhälle jag kommer från. Det mesta har förändrats till det bättre. Framför allt en jämställdhetskurs förändrade mig mycket, min kvinnosyn är en helt annan sedan dess. Mycket var kopplat till min tro, jag slutade tro på Gud under de tre dagarna. Hon som höll den utbildningen förändrade mig i grunden, jag har aldrig tackat henne för det, säger Sabahudin med allvarsam röst.

– Jag hade inte heller haft förmåga att vara den förälder jag är. Jag har två barn, de är 3 och 13 år. Jag vet hur jag ska prata med dem för att få dem att förstå och få de insikter jag vill att de ska ha. Innan hade jag bara berättat att ”så här är det”, eller förvisat dem till skrivbordet för att nöta in multiplikationstabellen tills den satt, så som mina föräldrar gjorde med mig. Mina värderingar har förändrats mycket. Om jag inte hade tagit den här chansen hade jag varit som min pappa och omgiven av sådana som han.

*Hon som höll
den utbildning-
en förändrade
mig i grunden.*

Sedan tre år tillbaka jobbar Sabahudin jobbat på Albins folkhögskola. Vid skrivbordet mitt emot hans sitter Fredrik, handledaren som kavlade upp ärmarna och sa till honom på skarpen den där livsavgörande dagen på hans första fackliga utbildning.

– Känslan jag har nu är att jag vill jobba här tills jag går i pension. Jag gör allt jag kan för att göra ett bra jobb, men jag har inga karriärmål. Det ger inga stora resultat i kassan, men det jag gör påverkar individer på deras nivå, deras arbetsplatser och hela samhället. Skåne är inte så stort kanske, men skapar man något bra här kan det smitta av sig i hela världen, säger Sabahudin Varenikic.

Eva Guovelin

Från golvet på Cloetta till Livs första kvinnliga fackförbundsordförande

Eva Guovelin är tredje generationens livsmedelsarbetare. Som uppvuxen i Linköping var det näst intill skrivet i sten att hon skulle börja jobba på Cloetta i Ljungsbro när hon var klar med skolan. Det var en kvinnodominerad arbetsplats men merparten av de fackliga uppdragen satt männen på. Åtminstone fram till 1987, då den dåvarande klubbordföranden skulle gå i pension. Det året var Eva Guovelin 23 år och hon valdes till Cloettafabrikens första kvinnliga klubbordförande.

– Det blev en ganska radikal skillnad. Det var naturligt att förändra verksamheten i klubben från det relativt enmansstyrda arbetssättet till att fördela det fackliga arbetet och organisera spridning av facklig information på de olika avdelningarna. Det då nya utvecklingsavtalet gav oss större möjlighet att vara ute i produktionen och prata med personalen. Vi fick mer engagemang i hela rörelsen, säger Eva Guovelin, som i dag är ordförande för Livsmedelsarbetareförbundet, Livs.

Med rollen som klubbordförande följde andra uppdrag, exempelvis en plats i bolagsstyrelsen. Då hade Eva i princip inte gått mer än facklig ungdomsskola och några kurser på Runö folkhögskola.

– Jag fick läsa en fem veckors bolagsstyrelseutbildning. Det var avancerad företagsekonomi på en helt annan nivå. Vi var två kvinnor bland en massa män och ingen annan var under 35 år, det kan jag lova. Det var först efter det som jag gick allmänfackliga utbildningar och andra ledarskapsutbildningar. Det var en ganska konstig ordning faktiskt, det är inget jag kan rekommendera, säger Eva med glimten i ögat.

På hennes väg från 23-årig klubbordförande till ordförande för ett av de LO-förbund som har högst anslutningsgrad har arbetarrörelsens folkhögskolors utbildningar varit a och o. Men Eva ser också arbetarrörelsens folkbildning som en helt avgörande del i det svenska samhället.

– Folkbildningen säkerställer vårt demokratiska samhälle, det är det som gör Sverige unikt skulle jag vilja hävda. Det skulle vara förödande om folkbildningsverksamheten begränsades. Vi skulle behöva mer facklig utbildning och folkbildning generellt, mycket av strömningarna i samhället bygger på okunskap, säger Eva Guovelin.

Hon tecknar en bild över ett antal trender: fackens sjunkande organisationsgrad, ökat utbildningsgap och färre som går facklig utbildning. Det kommer leda till ett helt annat samhälle.

– Det finns stora kunskapsbrister kring hur det demokratiska systemet fungerar, det handlar inte bara om att gå att rösta. Den plats som arbetarrörelsen traditionellt tagit, det utrymmet kommer någon annan ta, Sverigedemokraterna har varit duktiga på det. Vi kanske har gjort det lätt för dem när vi tappat kunskapsnivån bland våra medlemmar. Men det hänger ihop och det måste politikerna förstå.

Hon vill se ökade möjligheter och resurser för facklig utbildning, studieförbund och folkhögskolor. Folkbildningen har en viktig roll att spela i en globaliserad och mer komplex värld.

– Lägg till det att det kommer många människor hit som kanske inte bär de svenska demokratiska grundpelarna i ryggraden. Det demokratiska samhället är ingen självklarhet. Insikten om att fackföreningsrörelsen och folkhögskolorna har utgjort den stora demokratiskolan i Sverige är alldeles för låg både hos samhället i stort och hos politiker. Ibland brister den även hos oss själva.

Livs är ett litet förbund men det prioriterar och lägger mycket pengar på att utbilda sina 30 000 medlemmar. Utifrån Evas perspektiv är fackens samverkan med folkhögskolorna viktig. Hon lyfter ett exempel som fick avgörande betydelse för hela rörelsen i slutet av 90-talet, då digitaliseringen låg i sin linda – ett tvärfackligt projekt som facket drev i samarbete med Runö folkhögskola och Linköpings universitet.

– Samtidigt som vi provade och utvärderade former för distanslett lärande fick våra förtroendevalda hög digital kompetens. Nu har ju alla det med modersmjölken, men då var det många som inte ens hade tillgång till dator. Jag hade inte internet på jobbet! Samhället förändras och det går inte att stoppa huvudet i sanden, det här gav oss en bra start och systemet finns fortfarande kvar som stöd för våra förtroendevalda.

Hur folkhögskolorna gav arbetare tillgång till kunskap om att använda ny teknik visar tydligt på skolornas stora potential. En potential som bör utnyttjas för att höja människors kunskapsnivå på nya sätt men med folkhögskolornas tillgängliga pedagogik, menar Eva Guovelin.

– Förut var vår första kontakt en studiecirkel, nu är det Facebook. Det är spännande att tänka kring hur vi ska förhålla oss till det. Vi tvingas att gå från det trygga samtalet till det digitala. Vi har alltid varit bra på att snacka, nu ska vi skriva. Och med alla appar som finns, vill människor gå på ett fackmöte klockan tre en lördag? Eller ens ringa ett samtal? Vad finns det för hot och möjligheter och vad blir folkbildningens roll i det? frågar hon sig.

Kanske behövs det en ny omgång av digitaliseringsprojektet, fortsätter Eva att fundera högt.

– Det framstår som svårt, det är samtalet som föder engagemang. Det är ju också en fråga om resurser, man kunde önska att det fanns intresse från samhället och politiken att titta på det. Om nu folkbildningen har betytt och betyder så mycket för det svenska samhällets existens, måste den få förutsättningar att hänga med när samhället förändras, säger Eva Guovelin.

Vi tvingas att gå från det trygga samtalet till det digitala.

DEL 2

Mirja Räihä

På kortkurserna formas framtiden

I augusti 1976 klev Mirja Räihä in genom Maraboufabrikens portar för första gången. Citronfox, Daim, Japp och Aladdin producerades på löpande band. Som 17-åring rymde hon från Kemi i Finland till Sverige för att leva med den man som kom att bli pappa till hennes tre barn. Trettio år senare greppar hon handtaget format som en stork för att öppna dörren till den del av byggnaden som fabriksarbetarna inte hade tillträde till. Direktörernas avdelning. Denna gång för att hon i egenskap av ordförande precis tecknat ett hyreskontrakt för Långholmens folkhögskolas nya lokaler i Sundbyberg i Stockholm.

– Det var väldigt symboliskt. Här började allt för den 17-åriga rymlingen. Jag minns allt så tydligt när jag går genom lokalerna i dag, exempelvis den del av huset där restaurangen ligger hette Pralin, där gjorde vi Aladdin. Avdelning 109.

I dag sitter Mirja Räihä i en stor 1800-talsvillan, som går under namnet Borgmästarvillan, och är fackligt förtroendevald i Kommunalarbetsareförbundet. Sedan 2010 är hon ordförande för Långholmens folkhögskola, en av arbetarrörelsens 17 folkhögskolor. I grunden är hon undersköterska. Under åren har hon också haft ett antal tunga politiska uppdrag, främst på kommunnivå.

– Folkbildningen har gjort mig till den jag är. Den är hela grunden till att jag har fått politiska uppdrag och det är på grund av den jag kan driva våra medlemmars intressen på arbetsplatsen och i politiken, säger Mirja.

Väggarna i Borgmästarvillan är näst intill tapetserade med arbetarrörelsekonst. Vid det breda fönstret som vetter ut mot Gamla Karolinska står en sliten, gröngrå sammetssoffa, spetsdukar på det lilla bordet och porslinsfigurer på hyllan – tanthörnan.

– Jag ser vilken betydelse Långholmens folkhögskola har för många liv. Framför allt om man är ny i Sverige. De får en väg till ett eget liv, en egen försörjning. Jag tycker om att min folkhögskola bärs upp av en ideologi, att den har en tydlig värdegrund. Det är så klart

andra människor som kommer hit nu än på 70-talet när jag kom, så de präglas på ett annat sätt, men likväl blir de präglade.

När man pratar om folkhögskolornas betydelse i vårt nutida samhälle och politiska landskap, är det näst intill oundvikligt att komma in på de hot som faktiskt finns mot folkbildningen i allmänhet, och de rörelsedrivna folkhögskolornas verksamhet i synnerhet.

Den allmänna uppfattningen är att det finns en politisk samsyn kring folkhögskolornas betydelse för demokratin i Sverige.^[2] Och även om de borgerliga partierna tidvis har lagt förslag om nedskärningar och omfördelning av stödet till skolorna på olika sätt, har bidragen varit stabila över tid.^[3] I samband med Sverigedemokraternas framgångar har folkbildningen och folkhögskolorna dock blivit en sakpolitisk fråga.

– Jag ser Sverigedemokraterna som ett jättehot mot fortsatt folkbildning. Man kan ju inte undgå att fundera över varför de är så emot att medborgarna utbildas. Är det för att hålla befolkningen i okunskap så att man lättare kan öka sin makt över människor? Utbildade människor och en stark facklig rörelse utgör givetvis en risk utifrån en högerextrem ideologi, säger Mirja.

Totalbeloppet för folkbildningen är i 2019 års budget 4 298 miljoner kronor, lika mycket som i fjol.^[4] Sverigedemokraterna vill skära ner statens bidrag till folkhögskolan med 770 miljoner kronor. Partiet vill också ta bort 170 miljoner för de särskilda insatserna i folkbildningen. Sammanlagt vill SD minska anslaget till folkbildningen med nästan en fjärdedel, 968 miljoner kronor. I en riksdagsmotion motiverar Sverigedemokraterna minskningen med att man ”dels inte anslår några medel för fler utbildningsplatser vid de allmänna kurserna, dels till förändrade villkor för bidragsgivningen, innebärande att uppenbart samhällssplittrande, mångkulturalistiska verksamheter samt verksamheter präglade av politisk extremism eller ensidig politisk påverkan inte längre ska kunna uppbära statligt stöd”.^[5] Vilka kurser partiet avser framgår inte, men förslaget

2 *Folkbildningens betydelse för samhället*, Folkbildningsrådet, 2016, s. 18

3 Folkhögskolan, “Borgerlig splittring om folkbildningsbudget”, (2017-03-15), <https://tidningenfolkhogskolan.se/borgerlig-splittring-om-folkbildningsbudget/>, läst 2019-04-19

4 Folkhögskolan, “SD vill ta bort två av tre platser i allmän kurs”, (2019-02-19), <https://tidningenfolkhogskolan.se/sd-vill-ta-bort-en-miljard-fran-folkbildningen/>, läst 2019-04-19

5 Ibid.

innebär bland annat att drygt 7 000 platser i allmän kurs skulle försvinna.^[6]

– Har vi god folkbildning blir det givetvis svårare för anti-demokratiska rörelser och partier att få fotfäste. Här har facken och arbetarrörelsens folkhögskolor en väldigt viktig roll att spela. Men det är större än en arbetarrörelsefråga, vi behöver vitala politiska rörelser för att upprätthålla en vital politisk debatt, säger Mirja Räihä.

De första folkhögskolorna startade 1868 och gav den stora delen av befolkningen som var utestängda från det traditionella utbildningsväsendet tillgång till utbildning. I dag kan folkhögskolan vara en väg till fortsatta studier för den som inte klarat av gymnasiet eller ett sätt att komma in i det svenska samhället för den som nyligen kommit till Sverige. Folkhögskolan är en egen utbildningsform och en växande andel av deltagarna har kort utbildningsbakgrund, begränsade svenskkunskaper eller en funktionsvariation. Den individanpassade pedagogiken passar ofta personer som inte hittat sin plats i det ordinarie skolsystemet. Folkhögskolan tar därmed ett stort ansvar för att utjämna utbildningsklyftor och höja utbildningsnivån. Folkhögskolorna är fria och saknar central styrning vilket gör att de snabbt kan möta upp nya behov.

Organisatoriskt hör folkhögskolorna ihop med hundratals av det civila samhällets organisationer, alltså med sina medlemsorganisationer och huvudmän. Men skolorna bedriver verksamhet tillsammans med många fler. För ett par år sedan identifierade Folkbildningsrådet runt 850 föreningssamarbeten, varav flest med fackliga organisationer, cirka 200.^[7]

Folkhögskolorna har spelat en avgörande roll för demokratiutvecklingen i Sverige. Rapporten *Mer engagemang? – Folkbildningen i det svenska civilsamhället*, visar att folkbildningen är en av förklaringarna till att det medborgerliga engagemanget i Sverige har varit så omfattande och stabilt, och att det i sin tur ger människor större möjlighet att påverka sina liv och den lokala demokratin.^[8] I civil-

6 Ibid.

7 *Folkbildningens betydelse för samhället*, Folkbildningsrådet, 2016, s. 27

8 *Mer engagemang? – Folkbildningen i det svenska civilsamhället*, Johan von Essen, Lars Svedberg, Folkbildningsrådet, 2015

samhället utgör folkhögskoledeltagarna en särpräglad grupp, enligt rapportförfattarna.^[9] De gör nämligen oftare frivilliga insatser och lägger mer tid på dessa, jämfört med befolkningen i stort. Ett annat intressant fynd är att folkhögskoledeltagarnas engagemang i huvudsak är traditionellt,^[10] men att de oftare än andra är involverade i politiskt arbete och kampanjaktiviteter via internet. De där även mer aktiva i namninsamlingar, upprop, bojkotter och köpstrejker. ”*Det traditionella och det synnerligen samtida tycks alltså leva sida vid sida*”,^[11] skriver rapportförfattarna.

De rörelsedrivna folkhögskolorna har ett särskilt uppdrag att värna just detta. För att utveckla demokratin, stärka civilsamhället och möta nya utmaningar i takt med att samhället förändras krävs den flexibilitet och frihet som folkhögskolan traditionellt åtnjutit. Exempelvis startade LO Långholmens folkhögskola för att ge lågutbildade kvinnor tillgång till utbildning. Men i takt med att LO-kvinnornas utbildningsnivå höjdes, sjönk antalet ansökningar till skolan. Samtidigt fyllde den separatistiska jämställdhetsidén inte längre samma samhällsfunktion.

– Vi har successivt ändrat inriktning och har nu mer jämlikhetspräglade utbildningar med fokus på likabehandling och HBTQ-frågor. Jämlikhet handlar inte bara om ekonomisk jämlikhet utan innefattar hela spektrumet av människors lika värde, säger Mirja.

Samtidigt tycker hon att det är det viktigt att stärka bilden av Långholmen som en arbetarrörelsefolkhögskola.

– Förut var den bästa värvaren till facket mamman, så är det inte längre. Många deltagare saknar kunskap om rörelsen och dess historia, de blir arvslösa. Vi vill att deltagarna ska få med sig en ideologisk

Vi har nu mer jämlikhetspräglade utbildningar med fokus på likabehandling och hbtq-frågor.

9 Ibid., s. 6

10 Med traditionellt avses ”genom traditionella kanaler och med traditionella folkrörelseförtecken.” (Ibid., s. 6)

11 *Mer engagemang? – Folkbildningen i det svenska civilsamhället*, Johan von Essen, Lars Svedberg, Folkbildningsrådet, 2015, s. 5

grund och då är blandningen av allmänna kurser, profilkurser och kortkurser viktig.

Totalt finns det 156 folkhögskolor i Sverige. Av dem är 112 rörelseägda och drivs av olika folkrörelser, ideella föreningar och civilsamhällesorganisationer. Resterande är offentligägda och har landsting eller regioner som huvudmän. De rörelsedrivna folkhögskolorna skiljer sig åt då varje folkhögskola är fri att profilera sig. Skillnaderna mellan de rörelsedrivna och offentligägda skolorna är dock större,^[12] delvis på grund av att huvudmannaskapet präglar deras inriktning. En helt avgörande skillnad mellan de två typerna av folkhögskolor är dock de ekonomiska förutsättningarna.

Sedan 1991 har den ideella föreningen Folkbildningsrådet myndighetsansvar för Sveriges folkbildning. Folkbildningsrådet fördelar bland annat det statliga bidraget till folkhögskolorna. Enligt praxis står staten för 80 procent av bidraget, medan landsting och regioner ska skjuta till resterande 20 procent, runt 400 kronor per deltagarvecka. Landstingsstödet är den näst viktigaste inkomstkällan för folkhögskolorna^[13] och de flesta landsting och regioner håller sig till praxis.

En närmare granskning visar dock att landstingens bidrag till sina egna skolor är långt högre än bidragen till de rörelsedrivna folkhögskolorna. Rapporten *En orättvis bildningspolitik* visar att landsting och regioner ger sina egna folkhögskolor i snitt 1 975 kronor per deltagarvecka, medan de rörelsedrivna får i snitt 396 kronor.^[14] Stödet till rörelseskolorna skulle behöva öka med 275 miljoner kronor för att man skulle kunna tala om likabehandling.^[15] Utöver detta har de offentliga folkhögskolorna andra fördelar som att de kan centralisera administration, att regioner och landsting själva står för underhåll och renovering av lokaler och att de kan dra av momsen från sin verksamhet. De offentligägda och rörelsedrivna folkhögskolorna verkar alltså inte på samma villkor.

Dessa ekonomiska orättvisor leder bland annat till att de rörelsedrivna folkhögskolorna i mycket högre utsträckning tvingas finan-

12 Mats Wingborg, *En orättvis bildningspolitik*, Arena Idé, 2014

13 Ibid., s. 7

14 Ibid., s. 11

15 Ibid., s. 6

siera sin verksamhet med aktiviteter utan koppling till folkbildning, som uppdragsutbildning, konferensverksamhet, uthyrning av lokaler och i vissa fall vård och omsorg. 89 procent av de offentliga folkhögskolornas verksamhet är folkhögskoleverksamhet, motsvarande siffra för rörelseskolorna är 72 procent.^[16]

– Det försämrar förutsättningarna för samarbete mellan fackförbunden och arbetarrörelsens folkhögskolor. Den kraft som de rörelsedrivna folkhögskolorna tvingas lägga på att ordna konferenser och event vill man givetvis lägga på att utveckla och profilera den egna verksamheten, säger Mirja Räihä.

Det är främst kopplingen mellan huvudman och folkhögskola som gör de rörelsedrivna skolorna unika och ger dem sin särprägel. Att denna samverkan begränsas gör de ekonomiska orättvisorna särskilt allvarliga.

– Sedan har det tillkommit hårdare styrning från Folkbildningsrådet de senaste åren, som begränsar möjligheten för arbetarrörelsens skolor att bedriva utbildning som ger människor kunskap, makt och förmåga att påverka, säger Mirja Räihä.

Det hon syftar på är Folkbildningsrådets förslag om förändrade villkor för statsbidrag som presenterades 2016.^[17] Rörelsefolkhögskolorna såg förslagen som ett dräpslag mot skolorna, då styrningen specifikt slog mot den rörelseanknutna delen av verksamheten – den del som skapar ett starkt civilsamhälle och demokratiutveckling.

– Folkhögskolorna kan inte styras i detalj, då försvinner ”själen”. Vårt kärnuppdrag är allmänna kurser, att ge människor gymnasiekompetens genom en särskild pedagogik. Men om skolorna börjar betraktas som ekonomiska enheter och tvingas lägga fokus på vad som ger mest stålar finns en stor risk att vi tappat folkbildningsperspektivet. Då fokuserar vi på att vi ska klara oss i stället för att tänka stort och att vi bildar människor, säger Mirja Räihä.

Ett av de tydligaste exemplen på hur styrningen skulle slå mot

Folkhögskolorna kan inte styras i detalj, då försvinner ”själen”.

16 Mats Wingborg, *En orättvis bildningspolitik*, Arena Idé, 2014, s. 12.

17 *Statsbidrag till folkhögskolor. Villkor och fördelningskriterier. Remissförslag fastställt av Folkbildningsrådets styrelse 2016-01-27 dnr 49, 2016, 091*

den rörelseanknutna bildningen var ett förslag om att kortkurserna bara skulle ge 90 procent av ersättningsnivån per deltagarvecka, i jämförelse med de längre kurserna. Förslaget möttes av massiv kritik från de rörelsedrivna folkskolorna och genomfördes aldrig. Men ur arbetarrörelsens folkhögskolors perspektiv vittnar det om en oro-väckande syn på folkhögskolornas syfte och hur de kan komma att styras i framtiden.

– Kortkurserna är jätteviktiga avstamp. Att värdera den bildning som ger skolan hela dess ideologiska och värderingsmässiga grund lägre leder till att man tvingas trimma organisationen i en riktning som gör att man förlorar ideologi och djupare syfte. Det hotar demokratiutveckling och vitala politiska rörelser, säger Mirja Räihä.

Det är genom kortkurserna som folkhögskolorna till stor del skapar sin inriktning och profil. Kurserna spelar en avgörande roll för utbildning av personer inom arbetarrörelsen. Där lär sig förtroendevalda hur de ska utföra sitt uppdrag på arbetsplatsen och om kopplingen mellan fack och politik. Deltagarna får en djupare förståelse för samhälle och demokrati och det är på kortkurserna som de får möta politiker, skapa nätverk, diskutera samt lära sig att och hur de kan påverka. De korta kurserna har också stor betydelse för facklig organisering och rekrytering av medlemmar och förtroendevalda.

– Där det finns en förtroendevald är organisationsgraden alltid högre, hen är den fackliga närvaron. Kortkurserna kan också vara en ögonöppnare, många går exempelvis vidare till facklig-politisk aftonskola på ABF eller blir förtroendevalda och då öppnas en ny väg med nya möjligheter, säger Mirja Räihä.

Således är det även genom kortkurserna som personer inom arbetarrörelsen kan ta sig vidare till lite längre utbildningar och få djupare kunskap om politik, samhälle, ekonomi och fackföreningsrörelsen. Det är till stor del denna folkbildning som ger arbetare möjlighet att bli riksdagsledamot eller Sveriges första kvinnliga fackförbundsordförande eller kraft att avslöja arbetsgivares undermåliga arbetsmiljöarbete i Uppdrag granskning. Minst lika viktiga är kortkurserna dock för att ge löntagare makt och kunskap att förändra sina arbetsplatser och i förlängningen förbättra villkoren i arbetaryrken och höja deras status. Det är också i denna rörelseanknutna bildning som det stora värdet för huvudmannen ligger.

Monica Calderon och Eva Stensson

*Makten finns i den
kollektiva kraften*

Det är den sista dagen på den tvärfackliga utbildningen Medlem i facket på Långholmens folkhögskola. Eva Stensson och Monica Calderon går igenom arbetsskada och tillbud. Eva frågar deltagarna:

– Vi säger att du jobbar inom omsorgen. Du ska hjälpa Agda från rullstolen till sängen. Mitt i lyftet faller Agda ihop, hennes kropp blir tjugo gånger tyngre. Du vet att du försiktigt ska lägga ner henne på golvet genom att låta hennes kropp glida nedför ditt ben och sedan ringa på dina kollegor. Men du vet också att de har fullt upp och att du har andra brukare du måste hinna med, så du tar i och lyfter henne till sängen. Det smäller till i ryggen och du har ont i flera dagar. Vad gör du då?

Det är tyst i rummet.

– Jo, du anmäler arbetsskada, säger Eva bestämt.

En av deltagarna räcker upp handen.

– Men vaddå, det finns ju tydliga rutiner för hur vi ska hantera den typen av situationer. Om vi inte följer dem är det ju vårt eget fel, säger hon frågande.

– Ja, kanske det. Men det är fortfarande en arbetsskada, allt som är AJ är en arbetsskada. Anledningen till att du skadar dig på arbetsplatsen har ingenting med själva arbetsskadan att göra. Om du slår i tån på arbetsplatsen, för att du är klumpig, så är det också en arbetsskada. Det ska anmälas. Skriv ner hela händelsen så utförligt du kan och lämna till arbetsgivaren. Sedan är det arbetsgivarens ansvar att ta fram åtgärder för att det inte ska hända igen, det är det allra viktigaste, säger Eva och tillägger:

– Och tänk om du tjugo år senare fortfarande lider av skadan och bara kan jobba 50 procent, då finns detta dokumenterat vilket kan göra det lättare att få ut försäkringspengar. Det är värt lite ansträngning, tid och engagemang i dag, det kan jag lova.

När kursdeltagarna har tid med sina respektive förbund sätter sig Eva Stensson och Monica Calderon vid det ovala direktörsbordet i

rummet bredvid. Eva berättar att det finns några huvudsakliga skäl till att medlemmarna vill gå kursen. Några tycker att facket är skit, några är arga på sin arbetsgivare, andra har blivit rekommenderade av kompisar eller kollegor, eller så är de bara nyfikna. Det är alltid ett par deltagare som tror att kursledarna kan hjälpa dem med deras specifika arbetsplatsproblem, eller höja deras löner. Många är besvikna på facket och undrar varför inget händer trots att facket finns representerat på arbetsplatsen. De betalar en massa pengar men vet inte vad de får.

– Att ha en förtroendevald behöver tyvärr inte alltid betyda något. Men facket är inte ett servicebolag, vi är en förening, får vi förklara. Vi ger er kunskap och stöd men det är ni där ute på arbetsplatserna som ska sköta jobbet. Ni har makt att förändra! säger Eva.

– Det är många som har gått in i att ”alla sköter sitt”. Man är inte helt nöjd och gnäller i fikarummet, men man tar inte tag i det, fyller Monica i.

Det är en av anledningarna till att en grundutbildning som Medlem i facket är så viktig. För att skapa verkligt engagemang och en kollektiv kraft mot en oschyst arbetsgivare behöver förtroendevalda och medlemmar ha kunskap och möjlighet att göra en egen analys som de bottnar i. Det är det som ger självförtroende och kraft. Det är emellertid inte bara de anställdas brist på kunskap om sina rättigheter som tystar arbetsplatserna. Dåliga arbetsvillkor, otrygga anställningar, minskad möjlighet att få tid för fackligt arbete, dåliga chefer och brist på ork spelar också in.

– Men även om man inte orkar engagera sig kan man göra ett jättejobb genom att bara vara med. När en kollega väcker en viktig fråga på arbetsplatsmötet, stötta hen! Titta inte bara ner i mobilen. Det är så fascinerande när det går upp för deltagarna vad det egentligen handlar om. Det är i kunskapen och den kollektiva kraften som makten finns! säger Monica.

Christine Christensen

*”Folkbildningen ger oss makt
att förändra våra arbetsplatser”*

En av deltagarna på kursen är Christine Christensen. Hon jobbar på en kommunal förskola i Märsta sedan 32 år tillbaka. De är runt 18 anställda och många har jobbat där länge. Det fackliga arbetet har varit eftersatt. Det är först nyligen som ett arbetsplatsombud tillsatts, för första gången på tio år. Hon beskriver sin arbetsplats som ganska trött men med stor solidaritet inom arbetslaget. Alla gör sitt jobb, personalen ställer upp för varandra, hoppar mellan avdelningarna för att täcka upp och ser det som sitt ansvar att lösa problem som uppstår.

– Det är skönt att känna sina kollegor väl, men samtidigt: jag har usel lön och det är svårt att ställa lönekrav när man är bekant med chefen. Och hon vet ju att ingen på arbetsplatsen har koll på de fackliga frågorna så hon behöver inte ta tag i arbetsmiljöproblemen. Bara en sådan sak som att arbetsplatsträffen ska vara för personalen, inte chefen. Sådana saker har jag aldrig ifrågasatt innan den här kursen, säger Christine Christensen.

Det var i samband med att Sigtuna kommun la fram förslag om stora nedskärningar inom barnomsorgen som Christine kände att hon måste göra någonting. Hon har varit medlem i Kommunal-arbetareförbundet under hela sitt arbetsliv, med undantag för något år i början av en sjukskrivningsperiod. Tidigare visste varken hon eller hennes kollegor vad facket kunde göra för dem, de var med av gammal vana. Christine hade aldrig haft en tanke på att fackliga kurser faktiskt kunde förändra hennes liv.

– Jag har alltid vetat att facket är viktigt, men det här är ett uppvaknande! Det är vi som är facket, inte bara någon där ute på arbetsplatsen. Att arbetsgivarna tjänar pengar på arbetet vi utför, att strejkkassan är ett maktmedel, vad svenska modellen betyder för oss arbetare och att vi måste värna våra rättigheter. Jag har aldrig tänkt på det förut, säger hon.

Men hon har också lärt sig praktiska saker som hon har fått direkt användning av. Under samma vecka som kursen på Långholmens

folkhögskola protesterade 250 personer från de nedskärningsdrabbade verksamheterna i Sigtuna utanför kommunhuset. Några dagar senare följde hon med de tre som jobbar fackligt för Kommunal i Sigtuna på ett möte med ansvarig i barn- och ungdomsnämnden för att ta reda på hur politikerna har tänkt att de ska leva upp till de politiska målen.

– Tidigare har vi i personalen sett det som vårt ansvar att bara lösa det, men nu har jag lärt mig att det inte är så det ska fungera. Den här gången ska vi göra en lista på våra arbetsuppgifter och fråga vad vår chef tycker att vi ska ta bort nu när de skär ner. Det är upp till henne hur vi ska lösa det.

– Vi måste också börja göra ordentliga arbetsskadeanmälningar och tillbudsanmälningar. Jag minns för ett tag sedan hur en av de få pedagogerna på förskolan hade svårt att sova och alltid hade en klump i magen för att hon kände att hela det pedagogiska ansvaret låg på hennes axlar. Det ska ju anmälas!

Arbetsmiljön har försämrats mycket under Christines år inom barnomsorgen. När hon började hade de inget pedagogiskt ansvar, barngrupperna var mindre, personalen var större och de hade fasta vikarier på varje avdelning.

– Nu sparas det in på vikarier, vi förväntas gå mellan avdelningarna. Barngrupperna blir samtidigt både större och svårare. Det är många barn som inte har svenska som modersmål och barn med diagnoser får det svårare i stora grupper, framför allt eftersom vi också ska bedriva pedagogik. Kraven på personalen har ökat mycket.

Christine kommer från en arbetarfamilj och fastnade i ett arbetaryrke, som hon själv beskriver det. Men hennes bror blev akademiker och hon berättar att hon lär sig mycket av honom, att han har en helt annan horisont och ett brett kontaktnät.

– När jag pratar med honom inser jag hur mycket som är avskuret bara för att jag är arbetare. Jag orkar bara klara av dagen, jag blir trött i huvudet och dränerad. Man måste hitta former för att få tillbaka energin, säger Christine Christensen.

För att höja arbetaryrkens status och ge dem som arbetar i dem kunskap, möjlighet att utvecklas och makt att förändra sina arbetsplatser behövs folkbildningen, tror Christine Christensen.

– Ja, säger hon eftertänksamt, vi som satt där på utbildningen, det

är vi som kör bussen, tillverkar bilen, tar hand om barnen, vårdar de gamla. Utan oss skulle samhället falla sönder, men det är främst vi som drabbas av nedskärningar och usla arbetsvillkor.

Det var inte bara ur en insikt om hur klass påverkar människors möjligheter som hon hittade energi och kraft att vilja förändra. På senare tid har hon börjat följa feministiska förebilder som Cissi Wallin och Stina Wollter på Instagram.

– Jag kände bara att nu måste jag strida för något, för alla andra kvinnor och tjejer, säger Christine som redan innan kursstart anmälde sig till steg två i grundutbildningen, Facket och samhället.

– Min dotter har också fastnat i arbetaryrken, men jag vill att hon ska börja plugga. Hon måste ta för sig av livet, förstå att det finns där ute. Utan kunskap och insyn är det svårt att förändra, men det står inte skrivet i sten var i samhället man ska vara bara för att man är född i en arbetarfamilj, säger Christine Christensen.

DEL 3

Joakim Hjelm

”Arbetarrörelsen ska inte fostra människor till fina värderingar. Vi ska ge deltagarna verktyg att befria sig själva”

– Jag är anhängare av en folkrörelsebaserad demokratimodell, ett jämlikt och kompensatoriskt samhälle. Det förutsätter levande folkrörelser. Folkhögskolan ska givetvis bedriva högklassig allmän kurs med ämneskompetens lärare, men arbetarrörelsens folkhögskolor har också ett ansvar att ge människor verktyg för att ta sitt demokratiska ansvar.

Joakim Hjelm är mångårig skolchef för Arbetarrörelsens folkhögskola i Göteborg och Viskadalen. Han har precis lämnat sin dotter i skolan och kör vidare mot ett möte med en omstridd S-politiker. När han tog över som rektor för Viskadalens folkhögskola var fem procent av verksamheten rörelseanknuten och det fanns ett styrelsebeslut om att högst 20 procent fick vara det. I dag, 14 år senare, består hälften av kursutbudet av fackliga och politiska utbildningar.

– Det är inte så enkelt som att lyssna på vad huvudmannen vill ha. Det är utbudet som skapar efterfrågan, och då har man ett jäkla ansvar. Jag tror att skolorna måste skapa ett utbud som gör dem nytiga för sin rörelse, då blir den intresserad, säger Joakim Hjelm.

Rapporten *Tradition, resurs eller nödvändighet? Om relationerna mellan folkhögskolor och deras huvudmän* undersöker relationerna mellan folkhögskolor och deras huvudmän. Den generella bilden är att huvudmannens uppdrag till folkhögskolan är att föra ut en idé, ideologi eller särskild profil. Det är vidare huvudmannens syfte med folkhögskolan som ger skolan dess inriktning och existensberättigande. Folkhögskolan är således en del av ett vidare ideologiskt sammanhang genom sin huvudman och framstår följaktligen som en skolform vars särart är att den står i en grupps, organisations eller rörelses tjänst.^[18]

18 Johan von Essen, Pelle Åberg, *Tradition, resurs eller nödvändighet? Om relationerna mellan folkhögskolor och deras huvudmän*, Folkbildningsrådet, 2013, s. 10

Bland de intervjuade till denna skrift går åsikterna isär om huruvida det är en engagerad folkhögskola som genom stort utbud av rörelseanknuten verksamhet skapar efterfrågan hos huvudmannen, eller om det är huvudmannens efterfrågan som styr hur mycket rörelseanknuten bildning som folkhögskolan driver. Enighet finns emellertid kring vikten av kopplingen mellan parterna för att bibehålla och utveckla en vital arbetarrörelse inom folkhögskolan. Utöver förslaget om att värdera kortkurserna lägre än de längre kurserna, lämnade Folkbildningsrådet 2016 även ett flertal andra förslag som skulle slå hårt mot just denna koppling. Dessa rör detaljreglering av lärarnas kompetens, former för kompetensutveckling, vilka grupper som särskilt ska rekryteras till utbildning, hur kurserna ska vara utformade, ökade krav på dokumentation och reglering av praktikperioders omfattning. Att folkhögskolorna och huvudmännen själva får stort utrymme att besluta om dessa saker är kärnan i rörelsefolkhögskolornas demokratikritik mot förslagen.

– Hade alla förändringar genomförts skulle det omöjliggjort den verksamhet vi har i dag, säger Joakim Hjelm.

Det är tydligt att styrningen av folkhögskolan är ett ämne som upprör honom, men han lovar att hålla ögonen på vägen och händerna på ratten under vårt samtal.

– Det har skett en kraftig förändring av den demografiska sammansättningen. Klarar man inte av att integrera människor och få folk i jobb kommer högern att få luft under vingarna. Där handlar det naturligtvis om att vi bedriver vuxenutbildning och hjälper människor att komma in i det svenska samhället. Misslyckas vi med det kommer de nationalistiska rörelserna växa och då kommer det hot som SD i dag är vid horisonten växa och få möjlighet att ge sig på folkbildningen. Vi är ett motvärn mot populismen på flera sätt, säger Joakim Hjelm.

Men det är en stor uppgift att rusta människor att ta demokratiskt ansvar. Detaljstyrning av folkhögskolan i den riktning man kan uttolka i Folkbildningsrådets förslag slår mot rörelsernas själva kärna och omöjliggör, eller försvårar åtminstone kraftigt, för skolorna att uppfylla sitt demokratiuppdrag. Det riskerar att göra skolorna till ett ”frivux”.

– Det vittnar om en paternalistisk syn på demokratiuppdraget

som jag har svårt för. Vi ska lära människor att fungera i det svenska samhället, integrera nyanlända och få dem som hamnat snett på banan. Men arbetarrörelsen ska inte fostra människor till fina värderingar. Vi ska ge deltagarna verktyg att befria sig själva. Det är inte värderingarna som formar det sociala varat, det är människors sociala vara som formar värderingarna, säger Joakim Hjelm.

Anna Palmér

Avgörande koppling mellan skola och huvudman i skottgluggen

Antalet huvudmannaorganisationer varierar stort mellan arbetarrörelsens 17 folkhögskolor. Långholmens folkhögskola har en huvudman medan Viskadalens folkhögskola har över 80 huvudmannaorganisationer. Båda uppläggen har sina för- och nackdelar. Som ett led i att stärka sin folkhögskolas ideologiska inriktning bidrar huvudmännen ofta med kursledare som har unik kompetens inom folkhögskolans profilområden. Utöver det medverkar politiker ofta vid de politiska kurserna. De senaste åren har emellertid folkhögskolornas möjlighet att använda ideella ledare begränsats, likaså har kraven på lärartäthet ökat. Detta försämrar kraftigt skolornas möjlighet att använda sig av partiets och huvudmännens kompetens och försvagar därmed ytterligare kopplingen mellan dem.

Anna Palmér, ombudsman på LO-distriktet Västsverige, är vice ordförande för Viskadalens folkhögskola, och representerar således en av skolans många huvudmän. Hon menar att kraven riskerar att sänka kvaliteten på den rörelseanknutna bildningen.

– Huvudmannaorganisationernas kursledare är experter inom sitt område och viktiga för ett levande Folkrörelsesverige. Vi både utbildar och fortbildar våra handledare, att de håller kortkurserna ger inte bara trovärdighet utan också mycket kunskap och kompetens, säger Anna Palmér.

Hon arbetar på LO-distriktet Västsverige sedan 16 år tillbaka och tycker att hon har världens bästa jobb. Hon har själv lett många kurs-er på Viskadalen. Utifrån ett huvudmannaperspektiv är Viskadalens folkhögskolas utbildningar av yttersta vikt.

– För att förtroendevalda och medlemmar måste få kunskap om hur man gör en bra skydds rond, hur man driver arbetsmiljöfrågor, säkerhetsfrågor och trygghet på arbetsplatserna. Men också för att föra människor samman, få tid att reflektera och skapa engagemang.

Ett värde med samverkansutbildningar som inte ska underskattas är tvärfackligheten, som underlättas av att utbildningarna hålls i folkhögskolornas regi. Delvis på grund av att LO-förbunden har

väldigt många gemensamma utmaningar, men också för att arbets-situationerna för medlemmarna kan vara vitt skilda.

– Deltagarna får större förståelse för varandra. En IF Metallare kanske sitter och muttrar för att hans jobb är slitigt och att han känner sig som en robot. Men när han får höra om hur kommunal-arna jobbar delade turer och tjänar mindre än 20 000 i månaden, är reaktionen ofta ”det där skulle vi aldrig acceptera!”. Det finns inte i deras värld.

Dessa möten öppnar ofta upp för samtal om samhälle och politik.

– Att träffa människor från andra yrkesgrupper under dessa former skapar också solidaritet mellan LO-förbunden. Metallarna får en större förståelse för en låglönesatsning i avtalsrörelsen exempelvis, säger Anna Palmér.

Hon har varit vice ordförande för Viskadalens folkhögskola i tre år så exakt hur förutsättningarna för arbetarrörelsens folkhögskolor har förändrats under åren har hon otillräcklig insyn i. Men hon har förstått att det har blivit tuffare och att nyttoperspektivet är dominerande i styrningen. Hon ser folkhögskolorna som avgörande för en stark arbetarrörelse och starka fackförbund.

– Det är medlemmar och förtroendevalda som agerar på sin arbetsplats och i sin vardag. För oss som huvudman är utbildning ingen kostnad, det är en investering i oss själva. Ju mer vi investerar desto mer får vi folk att växa. Våra medlemmar får kunskap och verktyg att påverka och kräva sin rätt, säger Anna Palmér.

Kenneth Andersson

*”Välutbildade medlemmar
har byggt hela arbetarrörelsen”*

Kenneth Andersson har precis kommit hem från Medlefors folkhögskola, som han är ordförande för sedan drygt fyra år tillbaka. Han bor i Ersmark, en bit utanför Skellefteå, men har för vana att regelbundet åka ut till skolan. Medlefors folkhögskola är hans vattenhål och platsen där han som IF Metallare själv byggt stora delar av sin kunskap och styrka i sitt fackliga uppdrag och politiska engagemang. Dagligdags har han ett heltidsuppdrag i Region Västerbotten och arbetar främst med hälsa, sjukvård och funktionshinderspolitik.

– Vi behöver en fördjupad diskussion om folkhögskolornas och folkbildningens roll i att stärka och utveckla det demokratiska arbetet inom arbetarrörelsen och samhället i stort. Det är extra angeläget nu när vi ser de antidemokratiska och protektionistiska krafterna växa sig allt starkare, krafter som ser folkbildningen som hot mot sina idéer. Både i samhället och inom arbetarrörelsen har vi tyvärr tappat stora delar av diskussionen om folkbildningens betydelse för att kunna ge människor kraft och självkänsla att ta nya steg i livet, säger han.

Kenneth Andersson upplever att den naturliga kopplingen mellan arbetarrörelseägda folkhögskolor och fackföreningsrörelsen har försvagats då förutsättningarna för att bedriva facklig utbildning i samverkan med folkhögskolorna sedan lång tid tillbaka har försämrats. Det har blivit svårare att få loss folk till utbildning från arbetsplatserna, fackförbunden organiserar sig i större regioner och saknar lokalt säte och många fackföreningar prioriterar förbundsegen utbildning, förklarar han. När Kenneth Andersson tillträdde som ordförande hade samverkansutbildningarna minskat markant på Medlefors folkhögskola. Han och styrelsen har lagt mycket arbete på att bygga upp en nära relation till skolans huvudmän.

– Vi vill vara den självklara plattformen för facklig-politisk samverkansutbildning i Västerbotten. Nu ser vi att bland annat de fackliga organisationerna har ökat sin närvaro på skolan, där

samverkansutbildningarna har blivit fler. Inte minst ser vi ett uppdämt behov av arbetsmiljöutbildningar, säger han.

Många rörelsefolkhögskolor är en avgörande bas för utbildning och skolning av medlemmar, aktivister och förtroendevalda. Folkhögskolorna är en direkt bidragande faktor i skapandet av starka folkrörelser, som i sin tur är en central del i en levande demokrati. Men för att folkhögskolan ska kunna fortsätta fylla denna roll krävs ”en flora av folkbildningsmöjligheter i olika former, inte likriktning och begränsning”^[19], som Medlefors folkhögskola uttryckte det i sitt remissvar på Folkbildningsrådets förslag. Kenneth Andersson menar, i likhet med många andra, att kopplingen mellan skola och huvudman är avgörande om folkhögskolan inte ska förvandlas till en vanlig utbildningsinstitution. Han befarar att ökad detaljstyrning riskerar att försvaga den samverkan som han och styrelsen lagt hårt arbete på att bygga upp i Medlefors.

– De allmänna utbildningarna är givetvis ett viktigt ben för oss att stå på, etableringsinsatser har också blivit en stor del av vår verksamhet. Det är svårt att överblicka vilka konsekvenser begränsade förutsättningar för att bedriva rörelseanknuten folkbildning får. Men välutbildade medlemmar är hela fackföreningsrörelsens styrka och det hänger i mångt och mycket på att folkhögskolorna kan bedriva sådan verksamhet. Det har byggt hela arbetarrörelsen, säger Kenneth Andersson.

19 Mats Wingborg, *Vad ska folkhögskolan vara? Olika bilder av folkhögskolans form och innehåll*, Arena Idé, 2016, s. 20

DEL 4

Krister Ramström

*Här slår SD:s politik mot
arbetarrörelsens folkhögskolor*

Det är en krispig dag i en sömnig stad. Vårsolen värmer kroppen och bländar ögonen, fingrarna blir kalla utan vantar. Tjugo minuters promenad från Landskronas tågstation ligger Albins folkhögskola, i ljusa och moderna lokaler. Här har skolan huserat sedan 2012, efter flytten från Örenäs slott där skolan uppstod ur den fackliga kursverksamheten som bedrevs där på 40-talet.

– I slutet av 1980-talet var jag i Guinea-Bissau. Framför hyddorna låg travar av något som liknande majscolvar, fast längre och smalare. I tre veckor försökte jag få reda på vad det var för något, jag ville veta vad de kallades. Till slut var det en man som, utan att säga namnet på grödan, förklarade att de användes till att göra gröt till barnen. Grödan var full av vitaminer och mineraler, berättar Krister Ramström, som sedan 2007 är rektor på skolan.

Det är en anekdot han berättar för att beskriva sitt bildningsideal – kunskap är meningslös om man inte vet vad man ska använda den till. På bordet har han dukat fram ljusa frasiga frallor, Bregott, ost, leverpastej och kaffe. Några danska wienerbröd. Vi pratar om arbetarrörelsens folkhögskolors folkbildning, vad som skiljer den från andra rörelsefolkhögskolors.

– Arbetarrörelsen gör värderingar av samtiden: så här ser det ut nu, vi vill hit, hur tar vi oss dit? Arbetarrörelsens skolor bildar för att kunna förändra, vara en del av en gemenskap och styra samhället. För det krävs personligt växande, bildning och riktning. Jämställdhet och jämlikhet är fundamentet och grundar sig i en rättvisetanke som utgår ifrån alla människors olika behov, inte att det är lika för alla. Det är ingenting vi håller politiska brandtal kring under lektionerna men det är vår hela själ och värderingsgrund, säger han och fortsätter:

– Ska jag sitta vid rodret och styra dit jag vill eller ska jag vara ett offer för vart andra för mig hän? frågar han retoriskt och tar en tugga av leverpastejmackan.

I riksdagen var Sverigedemokraterna en bra bit ifrån att få igenom sina politiska förslag på folkbildningsområdet. Men i kommuner där de styr tillsammans med moderater och kristdemokrater lyckas partiet bättre. Ett sådant exempel är Sölvesborg där folketshus-föreningen blivit av med stora delar av det kommunala stödet och bidragen till studieförbunden dragits ned med 25 procent.^[20] I M-KD-styrda Trelleborg har Sverigedemokraterna fått igenom en halvering av bidragen till studieförbunden i budgeten.^[21]

Även om detta är exempel på hur folkbildningen drabbas av Sverigedemokraternas politiska inflytande på kommunnivå, åskådliggör de vilken riktning politiska beslut på regionnivå riskerar att få om Sverigedemokraterna får vara med och bestämma.

– Sverigedemokraterna känner sig hotade av att andra människor förstår sammanhang. Det är naturligtvis de som i första hand vinner på att folkhögskolorna rustas ner. Men även politiska samarbetspartners kan ju dra nytta av det, som Moderaterna och Kristdemokraterna.

Under denna mandatperiod styrs region Skåne av en borgerlig allians i minoritet.

Med hjälp av Sverigedemokraternas 30 mandat får de majoritet. Krister Ramström har redan sett oroväckande tecken på hur det kan komma att påverka folkhögskolorna i regionen.

– På nationell nivå finns beslut om 5 000 utökade platser inom folkhögskolan, men Region Skåne kommer inte att finansiera sin del av platserna eftersom regeringen inte skickat med finansiering för detta, säger han.

Av det generella anslaget till folkhögskolorna står staten för 80 procent, medan regioner och landsting ska lägga till 20 procent, motsvarande 400 kronor per studerande och vecka.

Sverigedemokraterna känner sig hotade av att andra människor förstår sammanhang

20 ABF, "Här har SD-attacken mot folkbildningen redan börjat", (2019-01-23), <https://www.abf.se/om-abf/nyheter/2019/januari/har-har-sd-attacken-mot-folkbildningen-redan-borjat/> läst 2019-04-06

21 Ibid.

– Vår skola förlorar 1,2 miljoner kronor på det. Vi kan lägga in eget kapital för att täcka det men det håller ju inte mer än något år och det är långt ifrån alla folkhögskolor som har den möjligheten. I praktiken innebär det att 50 personer inte får utbildning och i stället sannolikt går arbetslösa eller får någon typ av bidrag. Praxis är att platserna ska medfinansieras, jag kan inte se detta som något annat än ett principbeslut, säger Krister.

Stora delar av folkhögskolans särart ligger i dess frihet. De senaste åren har dock diskussionerna om folkhögskolans kvalitet, mätbarhet och vad man får för pengarna intensifierats, även på regionnivå. Krister har inget emot att diskussionen lyfts, men hur regionpolitikerna pratar om detta, med utgångspunkt i en polarisering mellan vänsterregeringen och Skånes konservativa styre, gör honom däremot mycket oroad.

– Det är ett trendbrott som folkhögskolan aldrig varit med om tidigare och man har ingen aning om vad det kan innebära i framtiden. Vad som finns i kölvattnet. Att prata om vad som kan behöva förändras är inget märkligt i en verksamhet under ständig förändring. Vi har färdats i konstant samspel med behoven och vår samhällsnytta. Men dessa diskussioner grundar sig inte i om huruvida vi gör någon nytta. Det är helt andra premisser, hur navigerar man i de vattnen?

Claes Thim

Skyddsombudet som avslöjade skandalbygget Mall of Scandinavia

Claes Thim sitter framför tv:n. SVT:s Uppdrag granskning ska snart avslöja hur han tvingats bort från Peabs prestigebygge Mall of Scandinavia efter att han som skyddsombud ifrågasatt säkerheten. Från Peab drevs han bort. På APQ EL, där Claes Thim var anställd som elektriker, fick han emellertid stanna. Men när arbetsmiljön inte förbättrades, trots löften från arbetsgivaren, tog Claes Thim tillslut ledigt för fackligt arbete. I dag, tre år senare, jobbar han som regionalt skyddsombud, arbetsmiljöansvarig och facklig-politiskt ansvarig på Elektrikerförbundet.

– Det var inte en rolig period i mitt liv men det har tagit mig dit jag är i dag, säger han och tar en tugga av den grillade halloumiosten. Han tycker inte om stark sås.

Efter ett tag lägger sig den värsta lunchruschen på den grekiska restaurangen i Solna, fem minuter ifrån Elektrikerförbundets kontor. Den starka vårsolen filtreras genom de smutsiga fönstren. Sveriges kanske mest kända skyddsombud beskriver det som att han offrade sig när hans arbetsplats behövde ett skyddsombud för tio år sedan. Han har varit fackligt aktiv sedan dess och är särskilt intresserad av ungdomsfrågor. Bland annat hade han en stor roll i att bygga upp Nätverket för unga elektriker för tio år sedan.

– Det var inte kopplat till förbundet på något sätt, vilket gav oss stort handlingsutrymme. Vi tyckte att facket gick i gamla fotspår och pratade till unga, inte med dem. Många var skeptiska till förbundet och partiet. Vi ville göra det roligt och få unga elektriker till oss. En gång blev vi inbjudna till ett möte med vd och förhandlingschef på Installatörsföretagen. Då sände vi direkt via Facebook och medlemmarna kunde ställa sina frågor om otrygga anställningar, löner och kollektivavtal direkt, säger Claes Thim.

Nu har nätverket dött ut men det har gett tydligt avtryck i Elektrikerförbundet. I förbundsstyrelsen sitter en ungdomsrepresentant och på kongresserna finns tio ungdomsmandat.

Under sina tio år som fackligt aktiv har Claes Thim gått

oräkneliga kurser på arbetarrörelsens folkhögskolor. Han pratar om folkbildningen med värme i rösten och berättar om hur dum han kände sig när han gick en av sina första kurser, Facket och samhället.

– Då visste jag inte vad socialism, liberalism eller konservatism var. Jag förstod inte! Tre dagar senare fattade jag. Innan visste jag vad jag tyckte och tänkte, men jag kunde inte sätta ord på det. Min självbild var att jag bara var en dum elektriker. Jag hade en enorm studieskuld att ta igen och det finns många som jag. Studieskulden, betonar han starkt, folkhögskolorna är livsviktiga om människor ska kunna ta igen den.

I dag känner han sig inte längre dum när han inte förstår. Han räcker upp handen och ber läraren förklara, också för att han själv inte vill låta som en akademiker när han pratar med medlemmar. Just nu går han Jämlikhetsakademien på Runö folkhögskola.

– Det är så jäkla intressant, jag är inne på första veckan då vi läser nationalekonomi, om skuldtak och överskottsmål och lånefinansiering och grejer. Jag håller på att bli en riktig nörd. Folkhögskolan ger oss inte bara tillgång till den här typen av kunskap, den ger också sammanhang, möte med andra människor och en pedagogik som gör att en vanlig elektriker kan läsa nationalekonomi. Det skulle jag aldrig kunna göra på universitetet.

Sedan sin sista dag på APQ El har Claes Thim jobbat med ungdomsfrågor, föreläst i skolor, för politiska partier och andra organisationer, suttit i SSU:s distriktsstyrelse, hållit i fackliga samverkanskurser, jobbat för LO lokalt i Huddinge. Han kom också in som facklig representant i gymnasienämnden och kommunfullmäktige i Huddinge kommun, efter en missriktad utskällning av Kålle för att ett bostadsbolag utan kollektivavtal vunnit en upphandling, berättar han – bara halvt på skämt.

– Jag hade ingen aning om att Karl-Petter Thorwaldsson var LO:s ordförande! Att komma in som facklig representant var lite av en räkmacka men jag skäms inte över det, vi behövs där. Kommunpolitiken är en bra skola, man tror att det ska vara jättesvårt och att alla andra kan allt men så är det inte. Jag hade exempelvis en debatt med en moderat som menade att vi inte behövde kollektivavtal, han sa att lagen räcker. Jag frågade om han visste vad lägstralönen var i dag, han

svarade att det visste han inte. Nej, sa jag, för vi har ingen lägstalön, det är därför vi behöver kollektivavtal.

I valet 2018 kandiderade Claes Thim till riksdagen. Han hade plats 34 på Stockholms läns lista och kryssade sig upp till plats 17. Inte tillräckligt för att få ”Ett skyddsombud till riksdagen”, som sloganen för hans personvalskampanj löd. Att koppla det fackliga arbetet till politiken var emellertid inte alls självklart till en början.

– Det var på en kurs på Runö som jag förstod kopplingen. Att kvaliteten på kollektivavtalen i mångt och mycket är avhängig kvaliteten på lagen, exempelvis.

Utöver arbetet som regionalt skyddsombud är Claes Thim fackligt-politiskt ansvarig på Elektrikerförbundets Stockholmsavdelning, ett arbete som enligt hans mening länge varit eftersatt i förbundet. Han understryker vikten av att förtroendevalda och medlemmar går inte bara fackliga kurser, utan också de som knyter an facket till samhället och politiken.

– Alla förtroendevalda företräder en organisation med stadgar och regler. Som förtroendevald behöver du förstå och kunna förklara för medlemmar varför vi fattar olika beslut och varför det är viktigt. Jag mötte en klubbordförande som inte tyckte att det är problematiskt att lagbasen inte var fackligt ansluten, det viktiga för honom var att han var en bra lagbas. Och en klubbordförande på ett av Sveriges största företag sa under valrörelsen att facket inte bör hålla på med politik. Det tycker jag är skrämmande, de jobbar ju med arbetsmiljölagen, hur kan de inte hålla på med politik?

Att förtroendevalda på arbetsplatserna inte fått tillgång till den kunskap som krävs för att förstå och förklara dessa samband får inte bara konsekvenser för arbetsmiljöarbetet. Enligt 6F:s egna valundersökningar röstade en tredjedel av medlemmarna i byggbranschen på Sverigedemokraterna. Av den anledningen är det av stor vikt att förtroendevalda och medlemmar kan föra diskussioner om exempelvis utländsk arbetskraft på arbetsplatserna. När Claes Thim håller fackliga utbildningar möts han ofta av medlemmar

Alla förtroendevalda företräder en organisation med stadgar och regler.

som är arga för att ”polackerna kommer hit, lönedumpar och tar våra jobb”.

– Jag förstår dem, de lever med det varje dag. Jag brukar ta detta exempel: att polackerna är här och jobbar för 15 kronor i timmen, är det deras fel? Nej, det är arbetsgivarens fel. Vår lösning på det är att ställa krav på kollektivavtal, men vissa partier röstade ner det förslaget, bland annat Sverigedemokraterna. Det är ingen parti-propaganda vi bedriver på dessa kurser, men för många faller polletten ner. De förstår vilka partier som driver deras intressen.

Många av Elektrikerförbundets medlemmar jobbar på stora arbetsplatser med välfungerande fackklubbar och mycket hög anslutningsgrad, upp till 100 procent. Där är arbetsmiljöarbetet bra och lönerna korrekta. Till de mindre företagen har Elektrikerförbundet svårare att komma ut, och där är arbetsvillkoren oftast sämre.

– De tjänar kanske 10 000 mindre i månaden och arbetsmiljön är dålig, men de anställda tycker att arbetsgivaren är schyst för att han bjuder dem på skidresa en gång om året. Det finns ju en massa lagar som reglerar detta, problemet är att de inte följs. Men många har aldrig fått lära sig vad de har rätt till och det kan vara svårt att komma ifrån för att gå en utbildning. En del hindras av arbetsgivaren, en annan aspekt är den höga arbetsbelastningen, produktionen ska ju flyta på och man vill inte lämna sina arbetskamrater i skiten.

Claes Thim har pratat lika fort och engagerat under hela lunchen. Det framstår som obegripligt hur han hunnit redogöra för sitt liv, sitt fackliga och politiska engagemang, sina drivkrafter, förhoppningar och farhågor på under en timme. Han försöker överblicka vad mindre rörelseanknuten folkbildning skulle innebära för arbetarrörelsen och löntagare.

– Det skulle försvaga individen och därmed kollektivet. Kunskap är makt, lagar och regler spelar ingen roll om vi inte vet vad vi har rätt till. Arbetstagare skulle sluta ställa krav, inte våga säga ifrån och bli beroende av arbetsgivares välvilja. Arbetsplatserna skulle bli ännu mer individualistiska och sammanhållningen skulle försämrats avsevärt. Vi skulle förlora mycket solidaritet, säger Claes Thim.

Veronica Palm

*Rik idéflora inom arbetarrörelsen
är avgörande för framtiden*

– För att börja i det breda – all bildning är viktig, och då menar jag all. Gå en kurs i knyppling eller akvarellmålning, när människor möts händer det något.

Veronica Palm har en timme över mellan klänningsinköp till Socialdemokraternas kongress och lunch med en ung tjej hon är mentor för. Det är stimmigt och hög musik på kaféet vid Centralstationen i Stockholm.

– I ett andra steg, de rörelsedrivna folkhögskolorna har en idé. Nykterhetsrörelsen, frikyrkorörelsen, arbetarrörelsen. Bildning som sker i sådana sammanhang ger ett mervärde, det skapar en plattform för idéer och möten mellan människor.

– I ett tredje steg kommer det specifika för arbetarrörelsen in. Vi tar inte bara ansvar för att rusta medlemmarna och bygga idéer, vi tar även ansvar för att styra landet. Arbetarrörelsen rustar sina medlemmar så starkt att det inte slutar vid påverkan, vi är också beredda att låta dem styra, säger hon och tar en klunk av bryggkaffet.

I riksdagsvalet 2010 passerade Sverigedemokraterna fyra procentsspärren och fick 5,7 procent av rösterna. Fyra år senare hade partiet ökat till 12,9 procent och i valet 2018 blev Sverigedemokraterna Sveriges tredje största parti med 17,5 procent av rösterna. Under valupptakten hade kampen mot Moderaterna om att bli andra största parti varit skrämmande jämn. Med distans beskriver Veronica Palm, före detta riksdagsledamot för Socialdemokraterna, utvecklingens början med partiets valförlust 2006.

– Vi tänkte att vi var färdiga när vi sanerat statsfinanserna, vi skulle bara putsa och fixa lite. Bilden av en trött Göran Persson i mörk kostym som ägnat sig åt nedskärningar i välfärden mötte Fredrik och Filippa med uppkavlade skjortärmar som värnade kollektivavtalen och ville att det skulle löna sig att arbeta. Det är helt rimligt att väljarna ville hänga med dem i stället.

Veronica Palm gick med i SSU när hon var 15 år. Skälen till att

hon stannade kvar var två. Det ena var det sociala kittet – ”det som gör politik roligt är att man gör det tillsammans”. Det andra var den antirasistiska rörelse som hon snabbt blev en del av. Nynazismen, skinnskallerörelsen, Ultima Thule, mordet i Klippan. På 90-talet var Sverige den största producenten av vit makt-kultur. Antirasism och mänskliga rättigheter är fortfarande grunden i allt hon gör.

– Vi hade en höger som höll rent mot nationalismen, rasismen och Sverigedemokraterna, vi var stolta över det. Men i Sverige röstar man efter intresse och Borgs jobbskatteavdrag gynnade hyfsat vanliga löntagare så folk röstade höger, och sedan ännu mera höger. Det kan vi faktiskt inte lasta Moderaterna för, det är arbetarrörelsen som inte lyckats fånga LO-arbetare till vår idé, säger hon.

Fem hundra kronor mer i plånboken eller något flummigt om rättvisa som ingen har kunnat presentera?

– Folkbildningen tvingar människor att tänka ett steg till, anta ett vidare perspektiv och dra slutsatser som kanske inte är tydliga vid första anblicken, säger Veronica Palm.

Samtidigt är folkbildningen en av de viktigaste motkrafterna mot nationalistiska och högerextrema rörelser och idéer. Sverigedemokraternas motstånd mot folkbildning och folkhögskolor kan böttna i en vilja att hålla människor i okunskap för att lättare vinna stöd bland väljarna.

– Att lära sig kritiskt tänkande, dra egna slutsatser, kunna resonera med andra och vara öppen för att de kan ha andra perspektiv, det är det som sker i det gemensamma lärandet på folkhögskolor. Det är lättare för dumhet att få fäste om man inte får möjlighet att resonera, ifrågasätta och vara källkritisk. Utan folkhögskolan tror jag att den här organiserade dumheten som väller över världen lättare kommer att få fäste, säger Veronica Palm.

I valet 2018 röstade för första gången någonsin mindre än en majoritet, 41 procent, av LO-medlemmarna på Socialdemokraterna.^[22] Nästan en fjärdedel röstade på Sverigedemokraterna, en dubbling jämfört med valet 2014.^[23] Skälen till detta är flera och

22 Arbetet, “Nya siffror: Så röstade LO-medlemmarna”, (2018-09-12) <https://arbetet.se/2018/09/12/nya-siffror-sa-rostade-lo-medlemmarna/>, läst 2019-04-12

23 Arbetet, “Valresultat: I LO:s värld dominerar S”, (2014-09-19), <https://arbetet.se/2014/09/19/valresultat-i-los-varld-dominerar-s/>, läst 2019-04-19

mångbottnade. En del i utvecklingen kan förklaras av att det politiska samtalet på arbetsplatserna tystnat, tror Veronica Palm.

– Få vågar och orkar föra samtal om politik på jobbet, det är enligt mig det största hotet mot demokratin. I denna utveckling finns möjlighet för nya radikala strömningar att bygga rörelse på det sätt som arbetarrörelsen traditionellt har gjort. Där högnationalistiskt tankegods skapar det sociala kittet, stärker kollektivet och gör att individerna vågar ta diskussionen på arbetsplatsen. Det gör att vanliga människor inte vågar prata politik och att fackligt förtroendevalda inte vågar stå upp.

Lägg till det de många osäkra anställningsformerna, sjunkande fackligt medlemskap, individualismen, nyliberalismens efterdyningar, nedskärningar på arbetsmiljöarbete och arbetares minskade makt över sina liv. Det är en dyster bild att teckna, men här har arbetarrörelsens folkhögskolor stor potential att förändra.

– Förhandlingsteknik, arbetsmiljölagen, hur man gör skyddsronde och vilka rättigheter man har som arbetstagare är jätteviktigt att lära ut, det är hela grunden. Men att få ett socialt sammanhang, möjlighet att prata idéutveckling, politik och fackföreningsrörelse rustar personerna på arbetsplatserna att argumentera. De behöver verktyg för att vara starka i sina idéer, ta de större diskussionerna eller våga säga ifrån när människor betar sig illa, säger Veronica Palm.

Veronica Palm tittar på telefonen. Det är snart dags för henne att springa vidare. Vi pratar om individualismen, om vilken perspektivförskjutning som skett när människor inte längre ser det som en arbetsskada när de gjort sig illa på jobbet.

– När jag jobbade inom barnomsorgen fick man inpräntat att man är på jobbet från att man lämnar hemmet tills att man kommer hem, säger hon och tillägger att hon tror att individualismen är på tillbakagång.

Hon tror att urbaniseringen är en delorsak till att människor ser sig som öar som ska ta ansvar för allt själva. I den är det också svårt för arbetarrörelsen att hitta sin roll.

– Det gör något med människor. Känslan att ”jag har lämnat

*Få vågar och
orkar föra sam-
tal om politik
på jobbet*

något, jag är på väg någonstans” skapar en särskild inställning hos människor. Det de lämnar är tryggheten: facket, industrin, föräldrarna. Det är tuffare villkor i städerna, men svårare att organisera när människor ser sig själva som att de deltar i en resa och de har tagit steget själv. Traditionellt har arbetarrörelsen blickat framåt och möjliggjort människors resa, det är svårare i dag.

Veronica Palm lämnade sin riksdagsplats för tre år sedan. Hon kände att hon höll på att få en lite för professionell ingång i politiken och att väljarna är värda en politiker som verkligen brinner för frågorna. Hon var rädd att förlora passionen. Nu skriver hon böcker, föreläser och gör mindre politiska uppdrag. Genom åren har hon föreläst på många kortkurser på arbetarrörelsens folkhögskolor.

– Jag får många frågor om facklig-politisk samverkan, vad det är och varför. Och, det är ju att jag är där. Jag är deras politiker, jag är nyckeln rakt in. Man kan demonstrera och göra uppopp, men det finns också verktyg i människor och nätverk. Jag står där och jag har faktiskt makt att påverka statens budget. Facklig-politisk samverkan handlar inte om att LO-distriktet köper en minibuss och sedan får distriktets ombudsman sitta i fullmäktige.

I rapporten *Vad ska folkhögskolan vara?* frågar sig rapportförfattaren Mats Wingborg vilka motiven bakom Folkbildningsrådets ökade detaljstyrning av folkhögskolorna kan vara. Samhällspolitiska intressen som att ge fler människor högskolebehörighet eller specifikt satsa på kortutbildade kan vara ett.^[24] En sådan ambition riskerar dock att strida mot folkrörelseskolornas behov av utbildning och därmed möjligheten att stärka folkrörelsearbetet. Med andra ord: betydelsefulla samhällspolitiska mål kan komma i konflikt med varandra.

– Jag upplever att politiken ser folkhögskolan som en mjukare variant av komvux och har behandlat den som det. Folkhögskolornas idé och pedagogik fungerar för många som inte passar i det ordinarie skolsystemet. Men de blir fler och fler och folkhögskolorna fylls upp med dessa elever, som det vanliga skolsystemet faktiskt skulle tagit hand om.

En annan anledning kan vara att man vill stärka den ekonomiska

24 Mats Wingborg, *Vad ska folkhögskolan vara? Olika bilder av folkhögskolans form och innehåll*, Arena Idé, 2016, s. 65

kontrollen över skolorna, få mer utbildning för pengarna.^[25] Det riskerar dock att omöjliggöra rörelsefolkhögskolornas uppdrag att bidra till ett starkare civilsamhälle.

– Folkhögskolan har stor potential för arbetarrörelsen, bland annat som ett nav för facklig-politisk samverkan. Vi lever i ett klassamhälle där arbetare har sämre ställning på arbetsmarknaden och då behöver vi organisera oss. Vi behöver stärka den facklig-politiska kopplingen. Men den har också avgörande betydelse för ett starkt civilt samhälle, om det försvagas blir det ännu lättare för höger-nationalistiska idéer att få fäste.

Det är givetvis inte bara bristande folkbildning som gett Sverigedemokraterna stort stöd bland väljarna. Veronica Palm menar att det inte räcker med att Socialdemokraterna kommer med idéer för att förbättra för löntagare, man måste också driva intressena. Det har varit svårt under den gångna mandatperioden och när januariöverenskommelsen nu är på plats ska Socialdemokraterna göra upp med två hårdföra liberala intressepartier.

– Då blir det inte mycket löntagarintressen. Alternativet var värre, men nu är det extra viktigt att vi rustar organisationen och tänker stort: om vi får egen majoritet, vad ska vi göra då? Faran är att ju mindre partiet blir, desto mindre utrymme finns det att tycka annorlunda.

Veronica Palm exemplifierar en av samtidens dominerande tendenser med ett citat från Liv Strömqvists seriestripp *Göra rätt*: “Om du är proletär i något land... om du har sagt något rasistiskt eller sexistiskt... så tänker jag aldrig förena mig med dig... på något sätt.”^[26]

– På de premisserna kan man inte bygga en rörelse. I dagens samhällsklimat är det extra viktigt att ha en rik idéflora, arbetarrörelsen måste finnas öppen för alla.

*Folkhögskolan
har stor poten-
tial för arbetar-
rörelsen.*

25 Ibid., s. 65

26 Liv Strömquist, *Uppgång och fall*, s. 111

Referenser

Rapporter

Folkbildningsrådet, *Fakta om folkbildningen 2018*, 2018

Folkbildningsrådet, *Folkbildningens betydelse för samhället*, 2016

Folkbildningsförbundet, Rörelsefolkhögskolornas intresseorganisation, Sveriges kommuner och landsting, Folkbildningsrådet, *Folkbildningens vägval och vilja. Om studieförbundens och folkhögskolornas roll och uppgifter i dagens och morgondagens samhälle*, 2013

Kenneth Abrahamsson, Cecilia Bjursell, Johan von Essen, Lena Lindgren, Henrik Nordvall, Anna Nørholm Lundin, Rolf Sandahl, Lars Svedberg, *Folkbildningens frihet och värde. Metaperspektiv på folkhögskolor och studieförbund*, Folkbildningsrådet, 2016

Johan von Essen, Pelle Åberg, *Tradition, resurs eller nödvändighet? Om relationerna mellan folkhögskolor och deras huvudmän*, Folkbildningsrådet, 2013

Johan von Essen, Lars Svedberg, *Mer engagemang? – Folkbildningen i det svenska civilsamhället*, Folkbildningsrådet, 2015

Mats Wingborg, *En orättvis bildningspolitik*, Arena Idé, 2014

Mats Wingborg, *Vad ska folkhögskolan vara? Olika bilder av folkhögskolans form och innehåll*, Arena Idé, 2016

Artiklar

ABF, "Här har SD-attacken mot folkbildningen redan börjat", (2019-01-23), <https://www.abf.se/om-abf/nyheter/2019/januari/har-har-sd-attacken-mot-folkbildningen-redan-borjat/>, läst 2019-04-06

Arbetet, “Nya siffror: Så röstade LO-medlemmarna”, (2018-09-12) <https://arbetet.se/2018/09/12/nya-siffror-sa-rostade-lo-medlemmarna/>, läst 2019-04-12

Arbetet, “Valresultat: I LO:s värld dominerar S”, (2014-09-19), <https://arbetet.se/2014/09/19/valresultat-i-los-varld-dominerar-s/>, läst 2019-04-19

Folkhögskolan, “Borgerlig splittring om folkbildningsbudget”, (2017-03-15), <https://tidningenfolkhogskolan.se/borgerlig-splittring-om-folkbildningsbudget/>, läst 2019-04-19

Folkhögskolan, “SD vill ta bort två av tre platser i allmän kurs”, (2019-02-19), <https://tidningenfolkhogskolan.se/sd-vill-ta-bort-en-miljard-fran-folkbildningen/>, läst 2019-04-19

Litteratur

Liv Strömquist, *Uppgång och fall*, Ordfront förlag, 2016

Övriga källor

Statsbidrag till folkhögskolor 2016. Kriterier och fördelningsprinciper, fastställda av Folkbildningsrådet 16 december 2015, dnr 235, 2015, 091

